

Інна Голубович, Оксана Довгополова, Олексій Каменських

ТВОРЧА ЕВОЛЮЦІЯ ГУМАНІТАРІЯ У СВІТІ, ЩО РУЙНУЄТЬСЯ (СТРАТЕГІЇ ІСТОРИКО- ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ)

Інколи можна знайти точку опори в пошуках відповідей на питання нашого часу, придивившись до життєвого вибору людей, що вже опинилися в ситуації, подібній до нашої. Злам 1917 року в тодішній Російській імперії був катастрофічною подією, яка поставила багатьох на межу фізичного виживання. Життєвий вибір гуманітарія після 1917 року створив особливу дослідницьку перспективу, яку група істориків філософії з України, Росії, Болгарії, Італії, Ізраїлю, Німеччини, США, Узбекистану вирішила окреслити в спільному науковому проекті. Ініціаторами проекту стали професор філософського факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова Оксана Довгополова та доцент пермського філіалу Вищої школи економіки Олексій Каменських, які вже мають досвід організації наукових семінарів «Есхатос», що проводилися в Одесі в 2010, 2011 та 2012 роках. Новий проект отримав назву «Гуманітарна наука в Росії і злам 1917 р.: екзистенційний вимір» / «Humanities in Russia and the Break of 1917: the Existential Dimension», його фінальна стадія відбулася 25-28 серпня 2015 року в місті Перм, у філіалі університету «Вища школа економіки». Був проведений міждисциплінарний семінар, увага учасників якого сфокусувалася на специфіці самовизначення гуманітарія, «людини Університету», в ситуації історичного зламу 1917 року.

Семінар складався з трьох блоків. Перший – «персоно-центричний», зосереджений навколо таких постатей, як Л.П. Карсавін, Г.В. Флоровський, О.Ф. Лосев, П.М. Біцилли. Другий блок був присвячений складним і драматичним перипетіям стосунків між науковими школами. Предметом обговорення в межах третього блоку стали зміни університетських традицій після 1917 року, у тому числі відродження дореволюційних академічних структур Російської імперії в середовищі еміграції.

Також на пермському семінарі відбулася перша презентація книги «Понемногу приспособляюсь к “независящим обстоятельствам”»: П.М. Бицилли и семья Флоровских в первые годы эмиграции»¹. Невідомі раніше архівні матеріали були підготовлені Т. Галчевою та І. Голубович, науковим редактором став В. Янцен (Гале, Німеч-

© І. Голубович, О. Довгополова, О. Каменських, 2015

¹ Галчева, Т.Н., Голубович, І.В. Понемногу приспособляюсь к «независящим обстоятельствам»: П.М. Бицилли и семья Флоровских в первые годы эмиграции. Вступ. О.А. Довгополова. Научн. ред. В.В. Янцен. София: Солнце, 2015, 320 с.

чина), а автором передмови – О. Довгополова. Таким чином, на семінарі був присутній увесь міжнародний творчий колектив. На скайп-зв'язок вийшла також онука Петра Михайловича Біцилли Наталія Галь (Швейцарія), без зусиль якої введення в науковий обіг багатьох документів було б неможливим. Два відомих представника Новоросійського імператорського університету (Одеса) – історик-медієвіст, філософ історії, культуролог П.М. Біцилли й філософ, богослов Г.В. Флоровський, які назавжди покинули Одесу в 1920 році, у перші роки еміграції знаходилися в творчому історіософському діалозі та брали активну співучасть у долях один одного, що яскраво віддзеркалилося в листуванні. Для історика філософії в цій книзі є дослідницька інтрига: тут вперше опублікований рукопис «Історична філософія Данілевського», два екземпляри якого було виявлено в Болгарії та США. Машинописний текст названого твору зберігається в софійському архіві П.М. Біцилли та в архівній колекції Г.В. Флоровського, переданій бібліотеці Принстонського університету (США). Т. Галчева та І. Голубович вперше публікують цей текст, детально його коментують, висловлюють деякі гіпотези, однак проблема авторства та призначення «Історичної філософії Данілевського» залишається відкритою.

Зупинимося на деяких презентаціях семінару, які безпосередньо чи опосередковано стосуються історико-філософської тематики. У центрі уваги *Інни Голубович* (професор філософського факультету Одеського національного університету) перебував лист П.М. Біцилли до Г.В. Флоровського (листопад 1922 р., Скоп'є-Прага). Невідомий раніше дослідникам важливий документ із архіву Г.В. Флоровського (Свято-Володимирська духовна семінарія, США) за змістом є хронологічно першим серйозним відгуком на його магістерську дисертацію «Історична філософія Герцена», першу дисертацією з філософії, захищену в межах діяльності Руських академічних організацій. Вони, як відомо, у вигнанні відродили в загальному вигляді базові академічні структури університетів Російської імперії. Драматична історія цього захисту, справжньої інтелектуальної події в емігрантському середовищі, сьогодні привертає пильну увагу (Е. Блейн, П. Гаврилук, В. Янцен, М. Бейкер, М. Каназирська, А. Черняєв, М. Колеров та ін.). Захист відбувся в червні 1923 року в Празі, куди спеціально приїхав один із лідерів російської еміграції П. Мілюков, щоби висловити протест проти образу Олександра Герцена та його філософії історії в інтерпретації Г.В. Флоровського.

Логічним продовженням презентації книги «Понемногу приспособляюсь к “независящим обстоятельствам”»: П.М. Бицилли и семья Флоровских в первые годы эмиграции» стала доповідь одного з найавторитетніших експертів з теоретичної спадщини Флоровського *Павла Гаврилюка* (США). Американський дослідник представив свої напрацювання з теоретичної спадщини Флоровського й показав, в який спосіб висновки Флоровського впливають на сучасну богословську думку. Нелінійність і зовнішня несистематичність творів отця Георгія окреслили той спосіб мислення, що є найактуальнішим у наш час.

Доповненням до доповіді Павла Гаврилюка стали розмисли *Володимира Янцена* (Німеччина) про «персональні паралелі» та «нереалізовані замисли» в гуманітаристиці в цілому та в історії філософії зокрема. Проблема В. Янцен проілюстрував прикладами з життя Г.В. Флоровського та Д.І. Чижевського, підкресливши плідність цього біографічного матеріалу для розуміння творчої генези зазначених теоретиків.

«Софійський вузол» життів вчених-емігрантів розглядався в доповідях Тані Галчевої та Оксани Довгополової. Доповідь головного редактора сайту savedarchives.net

Тані Галчевої (Болгарія) була присвячена долям мислителів, змушених відмовитися від публічної самореалізації. Вибір Клавдії Василівни Флоровської (1883–1965) та Андрія Павловича Мещерського (1915–1992) стосувався альтернативи мовчати чи писати «в стіл». Їхні праці не були видані з різних причин. Т. Галчева підкреслила, що вибір «бути відсутнім» інколи є єдиним способом захисту внутрішньої свободи особистості.

Оксана Довгополова (Україна) запропонувала методологічний підхід до спадщини мислителів-емігрантів, що дозволяє розглядати їхні життєві становища та методологічні настанови як пов'язані між собою. Позиції П.М. Біцилли й Л.П. Карсавіна як істориків у Болгарії та, відповідно, у Литві надають можливість зробити зрозумілишими філософсько-історичні настанови мислителів. Таким чином, ми отримуємо додатковий інструмент історико-філософського дослідження.

Окремий тематичний вузол семінару стосувався теоретичного спадку Л.П. Карсавіна. Місце цього мислителя в історії філософії розглядали провідні фахівці з його творчості: *Владас Повілайтіс* (Калінінград, Росія) та *Анна Резниченко* (Москва, Росія). А. Резниченко розкрила феномен Карсавіна як потужного європейського інтелектуала доби зламу епох. У доповіді було показано, що інтелектуальний феномен Карсавіна розкривається в сталості його філософських настанов та граничному різнобарв'ї теоретичних форм їх репрезентації. Дослідниця розглядає жанрову різноманітність творчості Карсавіна, а також дві філософські інтенції, винесені ним із досвіду 1917–1922 років: мрію про академію на кшталт Флорентійської та відмову від самого себе «емпіричного» заради себе трансцендентного. А. Резниченко показала трагізм мислителя, що формулював найголовніші підвалини власної філософської системи, будучи політв'язнем.

Михайл Талалай (Італія) присвятив свою доповідь Ніколаю Оттокару (1884–1957), непересічному медієвістові, що розвивав свою історичну й філософську систему в Італії. М. Талалай продемонстрував, які саме настанови робили з Оттокара представника найбільш європеїзованої частини російської дореволюційної гуманітаристики. Символічною є епітафія на могилі Оттокара: «Росіянин за народженням, флорентієць за вибором». Було розглянуто спектр теоретичних настанов та життєвого вибору мислителя.

Низка доповідей присвячувалася екзистенційним жестам представників російської гуманітаристики, розглянутим як філософсько-життєві експерименти. Зокрема, темою виступу *Олексія Каменських* (Перм, Росія) став аналіз «інтелектуальної контрабанди» в спадку Олексія Федоровича Лосєва, що її знаходимо в «Нарисах античного символізму й міфології» (1930 р.). Лосєв демонструє внутрішній зв'язок між платонівським вченням про ідеї й тоталітарним характером ідеальної держави. Шляхом використання цілої низки «непрямих» засобів репрезентації Лосєв досягає ефекту суголосності платонівської теорії й соціальної реальності, що її спостерігає мислитель наприкінці 20-х років. Певну переключку до міркувань О. Каменських учасники семінару почули в доповіді *Євгенія Абдуллаєва* (Узбекистан) «Червоний Платон: образ радянської держави як платонівської утопії», де було подано короткий аналіз паралелей між програмами більшовиків і платонівською соціальною утопією. Проблему переживання Лосєвим політичного зламу 1917 року розглядав у своїй доповіді *Михайл Немцев* (Росія, Москва-Новосибірськ), аналізуючи проблему особистісного становлення мислителя в його відносинах з людьми, що були поряд.

Як показала *Стефанія Сіні* (Італія), екзистенційний жест Романа Якобсона після зламу 1917 року розкривається в проекті вибудовування власної персони. Ця персона поступово набуває додаткових характеристик залежно від життєвих обставин мислителя. Перипетії долі Якобсона демонструють нам дивовижний ефект – здатність здійснити доленосу зміну парадигм світового гуманітарного знання. Його діяльність полягала, зокрема, у створенні всесвітньої мережі міжнародних наукових зв'язків.

Індивідуальні екзистенційні жести представників російської еміграції стали темами доповідей Світлани Панич та Оксани Штайн. *Світлана Панич* (Росія, Москва) звернулася до незаслужено забутої фігури паризької міжвоєнної еміграції – І.І. Фондамінського. У спогадах цю людину називали праведником. С. Панич запропонувала пошук відповіді на питання, що таке бути праведником у світі, де саме поняття правди не зберігає свого значення. Для Фондамінського системоутворювальним елементом життєвої позиції було відчуття спів-причетності. Життєвий жест Фондамінського, з точки зору С. Панич, додає нових барв до розуміння поняття святості й відкриває такий агіографічний тип святості, як святість спів-причетності, що дає відповідь на найгостріші етичні питання ХХ століття.

Оксана Штайн (Росія, Санкт-Петербург) проаналізувала функцію псевдонімів у життєвому жесті Зінаїди Гіппіус. Ситуація цивілізаційного зламу віддзеркалюється в такій грі іменами, що окреслюють пошук шляху повз страх і неприйняття змін.

Євгеній Кузьмін (Ізраїль) розглянув унікальну життєву позицію Максиміліана Волошина в контексті можливих містичних настанов поета. Саме розгляд життєвого й творчого спадку Волошина в оптиці окультних розвідок поета надає можливість по-новому осмислити чимало фрагментів його творчості, зокрема відому формулу «молюся за тих і за інших» з поетичного циклу, присвяченого громадянській війні.

Дмитрій Бірюков (Росія) проаналізував життєві стратегії представників богословської думки першої чверті ХХ ст.: професора Казанської духовної академії В.І. Несмелова, доцента Київської духовної академії С.Л. Єпіфановича й професора Санкт-Петербурзької духовної академії О.І. Брілліантова. Було показано, як події 1917 року вплинули на теоретичні розробки авторів.

Семінар було задумано як між-дисциплінарний, отже бачення екзистенційного жесту гуманітарія в добу «зламу» важливо було розглянути в контексті біографій не тільки філософів, але й представників інших галузей знання й творчості. Було обговорено вплив конфлікту між Василем Розановим та Михайлом Пришвіним на їхні життєві стратегії (*О. Скитерських, Росія*). *О. Бушмаков* та *О. Чацухін* (Росія) запропонували мікроаналіз проекту життя представниці російського освітнього простору, що пройшла шлях від гімназистки до завідуючої освітнього підрозділу обкому партії. *Анна Леонтьєва* (Росія) представила аналіз життєвих стратегій представників психологічної науки в контексті зламу 1917 року. *Наталія Верещазіна* (Росія) аналізувала стратегії самовизначення в просторі, що змінюється, представників художньої творчості, зокрема, письменника М. Осоргіна. Доповідь *Анни Костіциної* (Росія) про бібліотечні колекції пермських вишів, що формувалися на початку 20-х років ХХ століття, надала можливість унаочнити спроби порятунку цивілізації, вибудовування острівців «нормального життя» на нібито віддаленому від революційних подій Уралі.

Запропонована оптика бачення пошуку гуманітаріяями свого місця у світі, який руйнується, створює додаткові методологічні перспективи не тільки для біографічних та просопографічних досліджень, але й для історико-філософського пошуку. Аналіз екзистенційного жесту філософа виявляється не менш значущим для розуміння

теоретичної позиції досліджуваного автора, ніж герменевтичні заглиблення в тексти. Зіставлення життєвих проєктів представників академічного простору, що шукають своє місце в добу «зламу», надає можливість побачити тісний зв'язок між методологічними настановами теоретика та його способом вписуватись у всесвіт. Те, що може здаватися випадковим при дослідженні конкретного теоретичного конструкту, постає закономірним в аналізі еволюцій академічного інтересу різних мислителів, зумовлених їхньою вписаністю в загальноісторичні контексти. Запропонований учасниками семінару спосіб аналізу історико-філософського матеріалу виявив свій евристичний потенціал і, як сподіваються учасники проєкту, буде розроблятися й надалі.

Матеріал одержано редакцією / Received 16.09.2015

Inna Golubovych, Oksana Dovgoplova, Aleksey A. Kamenskikh

Humanities Researcher's Views and their Evolution in a World that collapses (Research Strategies in the Field of the History of Philosophy)

A report on scientific conference «Humanities in Russia and the Break of 1917: the Existential Dimension».

Inna Golubovych, doctor of sciences in philosophy, associated professor of the Department of Philosophy and Grounds of Humanities at I. Mechnikov Odessa National University.

Інна Голубович, д. філос. н., доцент кафедри філософії та основ загальногуманітарного знання Одеського національного університету ім. І. Мечнікова.

Інна Голубович, д. філос. н., доцент кафедри філософії та основ общегуманітарного знання Одеського національного університету ім. І. Мечнікова.

e-mail: innok04@mail.ru

Oksana Dovgoplova, doctor of sciences in philosophy, professor of the Department of Philosophy for Natural Sciences' Faculties at I. Mechnikov Odessa National University.

Оксана Довгополова, д. філос. н., професор кафедри філософії природничих факультетів Одеського національного університету ім. І. Мечнікова.

Оксана Довгополова, д. филос. н., профессор кафедры философии естественнонаучных факультетов Одесского национального университета им. И. Мечникова.

e-mail: doaod1@gmail.com

Aleksey A. Kamenskikh, PhD, associated professor of the Department of Humanities at NRU Higher School of Economics in Perm (Russia).

Олексій Каменських, канд. філос. н., доцент кафедри гуманітарних дисциплін НДУ Вища школа економіки-Перм (Росія).

Алексей Каменских, канд. филос. н., доцент кафедры гуманитарных дисциплин НИУ Высшая школа экономики-Пермь (Россия).

e-mail: aakamenskih@hse.ru
